

ULUSLARARASI ETİK VE ZYGMUNT BAUMAN¹

Mustafa ATATORUN*

ÖZET

Uluslararası etik'e dair oluşmuş olan geniş literatür içerisinde, özellikle 'modern' olarak sınıflandırılacak ana akım teoriler olan Toplulukçuluk ve Kozmopolitanizm ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, eleştirel, feminist ve postyapısalcı/postmodern teorik yaklaşımlar da görülmektedir. Uluslararası etik'in böyle bir genel haritasının çıkarılmaya çalışıldığı bu çalışmada, tam bir teorik bakış açısı sunmasa da Zygmunt Bauman'ın 'postmodern etik' anlayışının alan açısından yeni sayılabilecek bazı görüşleri gündeme getirilmektedir. Söz konusu görüşlerin, çizmeye çalıştığımız haritadaki yerini değerlendirmekteyiz. Bu noktadan hareketle çalışmamız, Bauman'ın *modern* etik anlayışa getirdiği köklü ve ontolojik eleştirilerin özellikle ana akım uluslararası etik teorileri de muhatap aldığını ve bunların etik iddialarının ahlaki bir kriz içinde var olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Etik, Zygmunt Bauman, Postmodern Etik

INTERNATIONAL ETHICS AND ZYGMUNT BAUMAN

ABSTRACT

In the broad literature of international ethics which has already been composed, especially mainstream theories namely, communitarianism and cosmopolitanism which can be classified as 'modern', are prominent. In addition, critical, feminist and poststructural/postmodern theoretical approaches can be also seen. This study reflects an attempt of such a general mapping of international ethics and brings up certain views of Zygmunt Bauman's understanding of 'postmodern ethics', even though it does not have a full theoretical perspective. The place of his views in this map is discussed. From this point forth, our study argues that the essential and ontological critiques of Bauman, which are directed to understanding of *modern* ethics,

¹ Bu makale, Prof. Dr. Murat OKCU ve Prof. Dr. Faruk YALVAÇ danışmanlığında hazırlanan "Uluslararası Etik'in Teorik Açmazları: Rasyonalite, Kimlik ve Evrenselleştirilebilirlik" isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Destek ve katkılarından dolayı danışmanlarıma ve söz konusu tez çalışmasını, 3897-D1-14 nolu proje ile destekleyen Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine teşekkürü borç bilirim.

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mustafaatorun@sdu.edu.tr

are concerned specifically with mainstream theories of international ethics, and their ethical claims comes into existence in a moral crisis.

Keywords: *International Ethics, Zygmunt Bauman, Postmodern Ethics*

1. GİRİŞ

Sürekli iletişim ve etkileşim içerisinde olmalarından dolayı toplumsal hayatta insanlar, doğru ve yanlış olanı ifade eden, ahlakla ilgili eylem ve davranışların kaçınılmaz bir şekilde muhataplarıdır. Hatta iletişim teknolojisindeki gelişmeler etkileşim hızını artırırken; küreselleşme süreci, etkileşim alanlarını genişletmiştir. Böylece ülkesel/toplumsal sınırların dahi ahlaki önemi sarsılmıştır. Ahlaki sorular, insan hayatının merkezinde yer almasına rağmen, onunla ilgili tartışmalar kesin bir sonuca bağlanamamaktadır. Ancak bununla birlikte, teorik düzlemde modern felsefe, ahlaki/doğru davranışın değişmez kodlarını oluşturma çabasını yansıtmaktadır.

Modern düşünce, 'ilerleme' adına rasyonaliteyi kendine temel alarak, evrensel tek 'doğru'ya ulaştığını iddia eden bir bakış açısına sahiptir. Şüphesiz bu bakış açısı, mutlakıyetçi olup; totalleştiricidir. Çünkü ilerleme fikrinden hareketle, temel olarak modernizm, bilginin kutsallıktan ve mitlerden arındırılarak rasyonaliteye dayandırılmasını öngörmektedir. Aklın rehberliğinin benimsenmesini takiben, Orta Çağın total ideolojisi olan Katolikliğin akla uygun bir şekilde biçimlendirilmesi olan Reform hareketlerinin başlaması, dinin hayatın merkezinden çıkıp yerine bilimin gelmesi, ekonominin yaşamda belirleyici olmaya başlaması, eski siyasi sistemler olan monarşi ve oligarşilerin yıkılıp; demokratikleşme hareketlerinin görülmesi ve dinin, hayatın dışına itilmesiyle (laikleşme/sekülerleşme), ulusal veya sınıfsal yeni toplumsal kimliklerin ortaya çıkarak toplumsal bütünleşme açısından rol oynaması modernleşme sürecinin yapı taşlarını ifade etmektedir. Bu sürecin etik temelinde, 'hümanizm' ('insancılık'), 'özgürlük' ve 'eşitlik' gibi değerler yer almaktadır (Şaylan, 1999: 43-44). Bütün bunlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki, modern etik felsefe de, farklılığa yer vermeyen, toptancı, 'ben-merkezli' bir yaklaşımla ahlaki meseleleri ele alarak, sistematik bir biçimde doğru davranışı göstermeye çalışmaktadır.

Öte yandan, bilişim ve iletişim alanlarında ileri teknolojinin kullanılması ve toplumsal ilişkilerde yaşanan dönüşüm postmodern durumu ortaya çıkarmış ve artık modernliğe (eskiye) ait insan ve toplumu açıklama iddiasında bulunan üst anlatılar (meta-narratives), teoriler ve paradigmlar etkilerini kaybetmişlerdir (Şaylan, 1999: 103, 31). Postmodern zihniyet, akli, bağlamsal ve göreceli ele almasından ve evrensel bir rasyonalite formunu

geçerli görmemesinden (Vanhoover, 2003: 7, 10) dolayı, evrensel bir doğrunun veya gerçekliğin varlığına da inanmaz.² Postmodern akımı benimseyenler, tümleştirici ve aynılaştırıcı formları kabul etmeyip; tamamen farklılığa, çoğulluğa, bölünmeye ve karmaşıklığa vurgu yapmaktadırlar (Best ve Kellner, 1997: 255).

Postmodern perspektif, bilginin tek bir temele dayanan anlayıştan kopması anlamına gelmekte ve insan ve toplumu açıklayan tek bir (üst)anlatının varlığını kabul etmemektedir. Dolayısıyla bilgi açısından genel geçerlik ortadan kalkmakta, çeşitlilik ve farklılıklara yer açılmaktadır. Böylece, modern etik'in *ben-merkezli* anlayışının tersine; postmodern etik'in *öteki-merkezli* bir anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Postmodern anlayış bağlamında etik, ahlaki meselelerin farklılık ve *'ötekilik'* olarak ele alınmasıdır. Yani postmodern etik, modern etik'e eleştirel bir gözle bakmakta ve onu olumsuzlamaktadır. Tabi ki bu, kapı açtığı çeşitlilik anlayışından dolayı müphemliği de ortaya çıkarmaktadır.

Gerek modern etik, gerekse postmodern etik anlayışları, hem teorik hem de pratik olarak uluslararası ilişkilerin ahlaki iddia ve kaygılarında görülmektedirler. Bu çalışmanın inceleme konusu, ve önde gelen postmodern teorisyenlerden biri olan Zygmunt Bauman, postmodern etik'i bize açıklarken, teorik düzlemde uluslararası etik'e dair eleştirel anlamda daha köklü veya ontolojik sorgulamalar yapmamızı sağlayacak fikirlere sahiptir. Bu bağlamda çalışmamız, uluslararası etik yaklaşımların genel bir haritasını çıkarmayı ve Bauman'ın postmodern etik'inin bu haritadaki yerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. ULUSLARARASI ETİK PERSPEKTİFLER

Doğru ve iyi davranışın sistematik bir biçimde kodlanarak belirlenebilmesi üzerine çabaları ifade eden etik/ahlak felsefesi, aynı şekilde, uluslararası boyutta da devletlerin ne şekilde davranmalarının doğru ve iyi olacağı üzerine teorik girişimleri ifade etmektedir. Uluslararası siyaset teorisi de denen uluslararası etik'in ana akım teorileri olan toplulukçuluk ve kozmopolitizm antik çağa kadar giden felsefi düşüncelere dayanmaktadır. Uluslararası ilişkilerde etik ve siyaset ilişkisi, birbirinin anti tezi olan, bu ana akım teoriler tarafından ele alınmaktadır. Nitekim bununla birlikte, eleştirel, feminist ve postyapısalcı yaklaşımlar da, toplulukçu – kozmopolitan karşıtlığın ötesinde, etik ve siyaset ilişkisini tartışmaktadırlar. Söz konusu yaklaşımlar, uluslararası etik'i geniş bir konu yelpazesi etrafında tartışmakta

² Örneğin, evrensel doğruluk iddialarını Michel Foucault, 'ideoloji' ve 'güç istemi' için maskeler olduğunu düşünmektedir (Bakınız: Vanhoover, 2003: 11).

ve uluslararası siyaset ve etik arasındaki diyalogu devam ettirerek ahlaki sorunları belirleme ve bunları aşma çabalarını yansıtmaktadır.

2.1. Toplulukçuluk ve Kozmopolitanizm

Modern etik felsefe, doğru ve iyi davranışın kodlamasını, ‘sonuççu etik’ (‘consequentialist ethics’) adı verilen, eylemin sonucunda elde edilen fayda veya iyiliğe göre veya ‘deontolojik etik’ (‘deontological ethics’) denilen, sadece eylemin kendisinin doğruluğuna göre gerçekleştirmektedir. Sonuççu etik, eylemin sonucunda elde edilecek fayda veya iyiliğin, zarar veya kötülükten fazla olması durumunda o eylemin gerçekleştirilmesini ahlaki olarak doğru bulmaktadır (Bakınız: Benn, 2001: 60). Deontolojik etik ise, eylemin sonuçlarını hiçbir şekilde göz önünde bulundurmada, a priori doğru olduğu varsayılan eylemin yerine getirilmesini, kesin bir ahlaki ödev veya yükümlülük olarak görmektedir. Sonuççu etik, faydayı doğrunun önünde tutarken; deontolojik etik her ikisinin ayrımını yaparak; doğruyu faydanın önünde tutmaktadır (Kagan, 1998: 73-74; Spinello, 2005: 367).

Etik’in tarihine bakıldığında, ahlak üzerine birçok düşüncenin ve teorinin ortaya atıldığı görülmektedir. Birbirinden çok farklı olan bu yaklaşımlar elbette ki yalnızca sonuççu ve deontolojik olmak üzere ikiye indirgenerek sınıflandırılmaz. Ancak bununla birlikte, sonuççu ve deontolojik yaklaşımlar modern ahlak teorisinin iki önemli, ana ekolünü oluşturmaktadır. Daha da ötesi, her iki yaklaşım da modern dönemin en etkili düşüncelerini içlerinde barındırmaktadırlar.

Söz konusu modern etik teoriler, uluslararası ilişkilerin ahlaki kaygılarını gidermek iddiasıyla, bütün felsefi derinlikleriyle bu alanda yer almaktadırlar. Uluslararası etik teorilerden toplulukçulukta sonuççu etik yaklaşıma; kozmopolitanizmde ise, deontolojik perspektife rastlıyoruz. Toplulukçuluk (communitarianism), devleti veya toplumu, insanların hak ve özgürlüklerinin temin edildiği, yani bireysel faydanın sağlandığı yegâne yer olarak görmesinden dolayı ahlaki üstünlüğe sahip görmekte, bu yüzden de, devletler arasındaki ilişkilerde, devletin öz çıkarı/faydası doğrultusunda politika belirleyip hareket etmesinin doğru ve meşru olduğunu öne sürmektedir (Bakınız: Shapcott, 2010: 60). Toplulukçular, toplumu temsil eden devletin menfaatlerinin, yani ulusal çıkarın asla tehlikeye atılmayacağını savunmaktadırlar.

Toplulukçuluk, realist ve çoğulcu olmak üzere iki geleneksel yaklaşım tarafından temsil edilmektedir. Realist etik, öz (ulusal) çıkarın anarşik uluslararası ortamda daima gözetilmesi ve öncelenmesi gerektiğini vurgularken; çoğulcu etik anarşik ortamı kabul etmekle birlikte sürekli savaş durumunda siyasi toplulukları temsil eden devletlerin varlığının devam ettirilmesi adına sınırlı ilkeler üzerinde uzlaşılabilineceğini ifade etmektedir.

Her iki yaklaşım da ahlaki ödev ve sorumlulukları toplumun veya devletin sınırlarıyla tanımlamaları bakımından toplulukçu fikri yansıtmaktadırlar.

Realist okula mensup bütün düşünürler şu üç varsayımı paylaşmaktadırlar: İlk olarak, siyasi alanda *güç* ve *güvenliğin* öncelikli olarak insanın davranışını güdülediğini, ikinci olarak, toplumsal gerçekliğin kişiye değil; esasında *gruba* dayandığını ve son olarak, uluslararası ilişkilerin doğasının *çatışmalı* olduğunu (Gilpin, 1984: 290, vurgular bana aittir). Realist görüş, siyasetin gruplar arasında yapıldığı gerçeğinden hareketle uluslararası siyasetin, günümüzün en büyük önemi taşıyan grupları temsil eden ulus devletler arasında gerçekleştiğini kabul etmektedir ve uluslararası alanda tek bir egemen otorite olmadığı için, bu siyasetin anarşik olduğunu ileri sürmektedir. Anarşik ortamda ise, devletlerin kendi çıkarlarını önceleyerek hareket edeceklerini, bunun da ‘güç politikası’ olduğunu ifade etmektedir (Wohlforth, 2008: 133). Realizmde, soyut ahlaki kural ve ilkeler değil; anarşik siyasetin doğası ahlaki davranışın nasıl olması gerektiğini belirleyen tek unsur olarak görülmektedir.

Realizmin daha gelişmiş hali ve devamı niteliğinde olan, toplulukçu etik’in diğer yaklaşımı çoğulculuk, her devletin kendi ulusal çıkarlarını takip etmesi neticesinde istikrarlı bir uluslararası düzenin ortaya çıktığı düşüncesine sahiptir. Çoğulcu görüş, bireylerin farklı toplum ve kültürlerde şekillendiğini ve bunun iyi bir şey olduğunu ve söz konusu toplumsal ve kültürel çeşitliliğin korunması gerektiğini savunmaktadır (Shapcott, 2010: 68). Daha da ötesi çoğulculuk, bu yolla oluşacak uluslararası toplumun, devlet egemenliğinin ortadan kalkması durumunda ortaya çıkacak aşırı düzensizlik, çatışma ve hayatta kalamama tehditlerine karşı dengeleyici bir işleve sahip olacağını öne sürmektedir (Buzan, 2004: 47). Yani çoğulcu anlayış, devletlerin tikel çıkarlarını korurken diğer taraftan da birbirlerinin egemenlik haklarına saygı göstermelerinin barışçıl bir toplumsallaşmayı ve ahlaki bir düzeni de beraberinde getireceğini iddia etmektedir.

Toplulukçu etik’in tam karşısında konumlanan kozmopolitan etik (cosmopolitan ethics) ise, tikellikler olan devlet ve toplumu hak ve özgürlüklerin yeri olarak görse de, bireysel hakların ahlaki öneminin devlet veya toplumdan daha fazla olduğunu ve daima öncelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla söz konusu tikelliklerin ahlaki üstünlüğünü reddeden kozmopolitanizm, bu yönde formüle ettiği ilke ve normların uluslararası ilişkilerde, etki ve sonuçlarına bakmaksızın uygulanmasının doğru olduğunu savunmaktadır.

Modern kozmopolitanizm düşüncesinin kurucusu olan Immanuel Kant, insan aklını (rasyonalite) ön plana çıkararak iyi niyete dayalı doğru davranışın, rasyonel kural ve ilkelere göre oluşturulması gerektiğini düşünmektedir (Bakınız: Kant, 2006: 24). Çünkü Kant, aklın, ilkelere ve

kurallara göre eylemde bulunduğuna inanmaktadır (Wood, 2008: 32). İşte, doğru davranışı emreden kural ve ilkeler ödev haline gelerek 'koşulsuz buyruğu' ('categorical imperative') oluşturmaktadırlar. Herhangi bir amaç veya şarta bağlı kalmadan ahlaki davranışın sergilenmesini emreden koşulsuz buyruk, kozmopolitan etik anlayışın temelini teşkil etmektedir.

Kozmopolitan yaklaşım belirli bir insan grubuna ahlaki değer atfetmemekte veya ırk ve milliyet gibi özelliklere göre insanlara farklı ahlaki değerler verilmesini kabul etmemektedir (Brock, 2009: 12). 'Kozmopolitan' ifadesinin de Latince 'dünya' anlamına gelen 'cosmos' ve 'vatandaş' anlamına gelen 'polites' kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşarak, 'dünya vatandaşı' anlamına gelmesi (Pogge, 2007: 312), bu görüşün ahlaki bakımdan hiçbir sınırlama ve ayrımı, içinde barındırmadığını göstermektedir.

Kozmopolitamizm, en asgari biçimde, sınırların ötesindeki insanlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizin var olduğunu söylemektedir. Hatta daha da ötesi, sınırların içindekilerle dışındakiler arasında hiçbir ahlaki ayrımın yapılamayacağını, aynı ahlak kodlamasının herkes için geçerli olduğunu savunmaktadır (Shapcott, 2010: 15). Her insanı ahlaki açıdan eşit değerde kabul eden bu yaklaşım, iç – dış ayrımı yapmadan ve herhangi bir engel tanımadan, tamamen evrensel, aynı ahlaki düzlem içerisinde eylemleri ve ilişkileri ele almaktadır. Bir başka deyişle, kozmopolitan etikte "her insan, ahlaki ilginin nihai bir birimi olarak *küresel bir kişiliğe* sahiptir" (Pogge, 1992: 49, çeviri ve vurgular bana aittir).

2.2. Eleştirel ve Feminist Etik Yaklaşımlar

Öncelikle eleştirel yaklaşım, her ne kadar kesin bir karşıtlık içinde görünseler de, toplulukçu ve kozmopolitan ayrımının hiç de sanıldığı kadar keskin olmayabileceğini, bazı konular itibarıyla iç içe geçebileceklerini bize göstermektedir. Örneğin, kozmopolitanizmde askeri insani müdahale konusu bu bağlamda bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zorlayıcı olan askeri müdahaleyi kozmopolitan ideale aykırı görenler ile, bunun, ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı gerçek dünyanın zorunlu kıldığı bir eylem olduğunu düşünenler arasında tartışma devam etmektedir. Kozmopolitan değerleri benimseyen bir topluluğun, bu değerler, insani duygular ve kaygılar gereğince gerekli hale gelen müdahaleyi yapması, etik'in toplumsal temele dayandığını göstermektedir. Aksi ise, oldukça soyut bir yaklaşımı işaret eder. Bununla birlikte, topluluklar arasında asgari ahlaki bağların olması gerektiği fikri de, toplulukçu ve kozmopolitan anlayışların birbirine mündemiç olabileceklerini ele alan eleştirel noktalardan bir diğeridir (Bakınız: Brassett ve Bulley, 2007).

Bir başka eleştirel yaklaşımı sergileyen Richard Shapcott ise, söz konusu iki anlayış arasındaki yetersiz diyalogu sorunsallaştırarak, bu ayrımı ortadan kaldırmayı ve bir çeşit birleşmeyi hedeflemektedir. Toplulukçu ve kozmopolitanizmin ahlaki benlik anlayışlarını odağına alan Shapcott, insan ve

toplumun koşulsuz buyruk gereğince vücut bulmasını, kozmopolitanizmin gerçekten toplulukçu perspektifle diyaloga girdiğini göstermediğini savunmakta ve bunu tek yönlü bir ilişki olarak değerlendirerek kimliğin, farklılıktan önemli görüldüğünü vurgulamaktadır. Özetle Shapcott, evrensel iddiaların insanları asimile etmeyeceği, aralarındaki farklılıkların kabul edildiği ve ahlaki bir iletişimi sağlayan ‘ince kozmopolitanizm’i savunmaktadır (Bakınız: Shapcott, 2001).

Vurgulamak gerekir ki, Soğuk Savaş sonrası dönemde normatif düşüncenin öne açılmış, küreselleşme ve etkileriyle birlikte yeni yüzyılda artık geleneksel etik kaygıların yerini yeni sorun alanları almaya başlamıştır. Bu sorun alanları arasında cinsiyet, ırk ve refah gibi konuları saymak mümkündür (Bakınız: Booth, Dunne ve Cox, 2000). Eleştirel bir tarzda ele alınan bu konular arasında cinsiyet merkezli yaklaşımı benimseyen feminizm, uluslararası ilişkiler teorisindeki bazı anlama ve yorumları sorgulamasından dolayı normatif özelliği taşımaktadır (Sylvester, 2002: 248). Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımının söz konusu sorgulamaları yapmasındaki amaç ise, marjinalleştirilmiş bulduğu kadınsı bakış açılarını ön plana çıkarmak, erkek ve kadın arasında oluşmuş asimetrik durumu düzeltmeye çalışmaktır (Robinson, 2006: 221). Spesifik konular üzerinden açmak gerekirse, feminizm, uluslararası ilişkilerde güvenliğin, savaşın, barışın ve antlaşmaların, cinsiyetçi gördüğü kaynaklarının eleştirisi üzerinde durmaktadır (Chowdhry ve Nair, 2002: 9).

Feminist düşünürler, belirli değer ve uygulamaların ahlaki olarak vazgeçilmez olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar. Bu düşünürlerin önde gelenlerinden Kimberly Hutchings, feminizmi, ‘tanıma ve sorumluluk’ olarak ifade ettiği ‘etik öz’ olan, ‘ilgi etik’i (‘ethics of care’)³ ile iç içe görmektedir. Buna göre Hutchings, ilgi etik’inin de küresel bağlamında dört ana noktayı vurgulamakta olduğunu savunmaktadır: İlk olarak, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin oldukça dar dünya tanımlamasının (diplomatik ilişki ve çatışma) aksine, ilgi etik’i, insan ilişkilerinin bütünlüğünü kendine kalkış noktası olarak belirlemektedir. İkincisi, ilgi etik’i özel – kamu/uluslararası ayrımını sorgular. Üçüncü olarak, ‘iç’ hem düşünsel hem de uygulama açısından uluslararası ilişkiler için kaynak olabilir. Son olarak ise, ilgi etik’inin, ahlaki ilişkilerin tamamen rasyonaliteye dayandırılarak idealize edilmesine karşı olduğu üzerinde durmaktadır. Feminist perspektifin sunduğu ilgi etik’i, uluslararası alanda görülen, savaşta tecavüz, kadın sünneti ve insan hakları gibi somut sorunlara temas etmektedir. Hutchings, bu bağlamda özellikle, kadının evrensel insan haklarına sahip olduğu varsayımının, onun karşılaştığı haksızlıkları ortadan kaldırmadığını ve kadın için özel önlemler almak gerektiğini düşünmektedir (Booth, Dunne ve Cox, 2000: 15-16). Özetle feminist uluslararası etik bakış açısı, kadınların, başta savaş olmak üzere

³ ‘Ethics of care’ ifadesi ‘duyarlılık etik’i şeklinde de çevrilebilir.

düştükleri zayıf ve zor durumlara dikkat çekerek geleneksel yaklaşımlardan ayrılmaktadır.

2.3. Postmodern Etik Yaklaşımlar

Post yapısalcı uluslararası ilişkiler, etik'i ne ana akım uluslararası ilişkiler teorisi ne de geleneksel ahlak felsefesi içinde ele almaz. Postmodern veya postyapısalcı yazının 'temel karşıtı'/'temel aramayan' ('anti-foundationalism') anlamına gelen bu durumunun, göreceliğe imkan tanınması ve öznelik eleştirisinden dolayı uluslararası etik'e önemli bir katkı sunamayacağı düşünülebilir. Ancak postmodern düşünürler ortodoks ahlak teorileştirme çabalarını reddederken, etik görecelik ve uluslararası politikanın etik boyutunu ihmal ettiklerini kabul etmezler (Lawler, 2008: 379, 378).

Post yapısalcı perspektif, doğrudan aydınlanmacı, modern düşünceyle çatışmayı yansıtmaktadır. Etik bağlamında postyapısalcılık, modern etik'in dayandığı akıl/rasyonalite ve ilerlemeci fikre ve temellere karşıdır (Booth, Dunne ve Cox, 2000: 3). Bu yüzden, etik'i tanımlayan herhangi bir projenin ve toplumun normatif bir teorisinin çökmeye mahkûm olduğunu işaret etmekte ve evrensel doğruluk ve bilgi iddiasını 'farklılık' önünde engel görmektedir (Popke, 2003: 300).

Postyapısalcılık insan davranışlarına rehberlik edecek, belirlenmiş ve kesin ahlaki ilkeler ortaya koymamaktadır. Postyapısalcılık, dünyaya ilişkin bilgimizin dayandığı varsayımları ve bu noktadan hareketle, davranış ilkeleri geliştirme kapasitemizi sorgulamayla işe başlar. Fakat, açıkça belirtmek gerekir ki, postyapısalcı yaklaşımda neyin etik anlaşılacağına dair doğrudan çok açık bir giriş noktası olmadığı gibi somut varış noktası da yoktur. Postyapısalcı etik'i anlamak için özneye olan yaklaşım anahtar görevi görmektedir (Lawler, 2008: 380).

Söz konusu bağlamda, postmodern düşünürlerin özneyi yerinden ettikleri ve konumunu sarstıkları söylenebilir. İlk olarak, Michel Foucault'un, öznenin güç ilişkilerinin bir ürünü olduğu fikrinden hareketle, öznenin herhangi bir toplumsal düzenin ürünü olduğu ve toplumsal öncesinde var olamayacağı öne sürülmektedir. Böylece, modern bir ifade olan, özerk, egemen bireysel özne bir kurgu ve icat olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok postyapısalcı için bu oluşum, kimliğin ya da benliğin akışkan ve geçirgen olması durumudur. Örneğin Judith Butler, benliklerin asla tek başlarına oluşmadıklarını; toplumsal yaşamın ve ötekilerle ilişkiler bağlamında ortaya çıktıklarını iddia etmektedir. Ayrıca, postmodern düşünürlerin büyük kısmı etik bağlamında Immanuel Lévinas'ın fikirlerine başvurumaktadırlar. Lévinas etik ilişkisi 'yüz yüze olmak'ta görmektedir. Yüz yüze bir ilişkide özne, ötekine karşı ahlaki sorumluluk duymak zorunluluğu ile yerinden edilmiş olur. Örneğin Michael Shapiro, Lévinas'ın düşüncelerinden hareketle, karşılaşma veya yüz yüze gelme etik'inin, benlik ve onun kimliği için tehdit oluşturma

ihtimali olsa da, radikal bir misafirperverliğin yolunu açacağına inanmaktadır. 'Öteki'nin etik kabulüne dair benzer bir yaklaşımın Jacques Derrida'nın felsefesinde de var olduğunu ifade etmemizde yarar var (Lawler, 2008: 380-382). Dolayısıyla anlıyoruz ki, postmodern/postyapısalcı yaklaşımlar ahlaki ilişkinin merkezine 'öteki'ni koymaktadır.

Postyapısalcılık'ta 'öteki'ni ahlaki kaygının merkezine oturtmaya çalışan geniş sayılabilecek bir literatür mevcuttur. Örneğin, Martin Heidegger'den yola çıkarak, ahlaki benliği 'öteki'ne açık hale getirme arayışı (Bakınız: Odysseos, 2003) ve modern öznenin hem toplumsal hem de mekânsal sınırlarla kurulduğu gerçeğinin üzerinde durarak, uzaktaki insanlara karşı sorumluluğumuzu nasıl harekete geçirebileceğimizin imkânının aranması gibi. Sonraki örneği biraz açmak gerekirse, E. Jeffrey Popke, en önde gelen postmodern düşünürlerden olan Lévinas ve Derrida'ya dayanarak, 'öteki'ne sorumluluğun temel olduğu farklı bir siyasi anlayışa ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Bunu da, karar vermeden görüşlerin çeşitli, spesifik bağlamlarda olabileceğini anlamaya bağlamakta ve sadece ve hesapsızca olayın ve bağlamın göz önüne alınmasıyla, ötekine karşı sorumluluğun ortaya çıkmasını öngörmektedir. Aynı zamanda, mekânın da bu sorumluluk çerçevesinde açık tutulması gerektiğini savunmaktadır (Bakınız: Popke, 2003). Genel olarak, postmodern/postyapısalcı etik yaklaşımlar modern felsefenin kurguladığı benliği ötekine açmaya ve onunla etik bir ilişki geliştirmenin yollarını aramaktadırlar. Bu yönde tespit ettikleri temel sorunlara çözüm getirme çabalarını ifade etmektedir.

3. ZYGMUNT BAUMAN'IN ETİK PERSPEKTİFİ

Postmodern bir düşünür olan Zygmunt Bauman, bütüncül bir yaklaşımla doğrudan aydınlanmanın ürünü olan sonuççu ve deontolojik teorileri hedef tahtasına koyarak, modern etik teorilerin ahlaki sorunlarını ele almaktadır. Modern zihniyeti, tasarımcı veya kurgucu anlayışının doğal ilişkileri yok ettiği iddiasıyla eleştirerek ve modern etik yaklaşımların 'öteki'ne yer açmamasının temel nedenlerini ortaya koymaya çalışarak işe başlayan Bauman, sonrasında ahlaki imkânı nasıl ve nerede aramamız gerektiğinin cevabını vermeye çalışmaktadır (Bakınız: Bauman, 2011).

Bu bağlamda öncelikle, Bauman'a göre; modern düşüncenin her şeyi gerekçelendirme yoluyla; amaçlılık ve yararlı ilişkili saplantıya sahip olması ve ototelik (kendi amacına sahip, kendinden başka bir şeyi kastetmeyen) olan her şeye duyduğu kuşkudan bir türlü kurtulamaması, ahlaki da sürekli olarak gerekçelendirme şeklinde, yararlılık terazisinde ölçerek kişisel mutluluk ve saygınlık ya da kolektif güvenlik ve düzene yaptığı hizmetler olarak tanımlaması, bu düşüncenin ahlaki anlayabilmekten oldukça uzak olduğunu göstermektedir (Bauman, 2011: 50).

Bauman, modern toplumun inşasının ahlakiliği nasıl gasp ettiğini ise şu şekilde vurgulamaktadır:

“Modern toplum, toplumsal uzamın yeniden parlatılmasında uzmanlaştı: hiçbir ahlaki yakınlığın olmayacağı bir kamusal uzam yaratmayı amaçlıyordu. Yakınlık mahremiyet ve ahlakın alanıdır; mesafe ise yabancılaşma ve Yasanın alanıdır. Benlik ve öteki arasında, sadece hukuk kurallarıyla yapılandırılmış bir mesafe olmalıydı; kendiliğinden ve öngörülemez bir şeyin saptırıcı etkisine, dik başlı ahlaki itki gibi güvenilir ve evrensel yasaya dirençli güçlere yer yoktu” (Bauman, 2011: 107).

Öteki ile olan ilişkiyi belirlenmiş yasal/hukuki formatta ele alan modern etik anlayış, ötekini, benliğin saf haliyle ortaya çıkışı ve tamamlanması önündeki en büyük engel ve bir çelişki olarak görmektedir (Bauman, 2011: 108). Bu da gösteriyor ki, modern etik anlayış, benlik ve onu öncelikle ve koruma üzerine kurulu bir felsefeye sahiptir.

Açıkça görülüyor ki, Bauman, bugünkü ahlaki güçsüzlüğün köklerini derinlerde bulmuştur: ‘Modern hareket’. Bu hareket, ahlaki emirlerin temellendirilebileceği her zemini ezmiş, kendisinin yetkilendirmediği ahlaki anlayışı yıkmıştır:

“Sözleşme yükümlülüklerinin ötesine geçen sorumlulukları, ‘kendisi için varlık’a indirgenemeyen ‘için varlık’, en yüce maksimum etkililik reçetesine müdahale eden değerleri, güçlü araçların kullanımını yasaklayan amaçları. Modernliğin yetkilendirdiği ve desteklediği otoriteler arasında, rasyonel olmayan faydacı olmayan, kârlı olmayan ahlaki tutkular belirgin biçimde eksiktir” (Bauman, 2011: 264).

Bauman’ın bize sunduğu postmodern etik perspektifinden baktığımızda, modern etik, ahlaki davranışın kodlarını bireysel ve/veya toplumsal fayda sağlaması yönünde belirlemiştir. Modern düşüncede, ilerlemeci ve aydın bir toplum kurmak için temel olarak alınan evrensel rasyonalitenin, modernite öncesinden gelen bütün doğal ilişkileri etkilediği ve değiştirdiği ve modern etik’in de bir tasarım olarak, bu yeni format üzerine inşa edildiği söylenebilir. Böylece ahlaki kaygılar, artık toplumsal-siyasi alanın konusu haline gelmiş ve rasyonel etik kodlamayı ifade eden kurallar ve yasalarla ahlaki davranışın sağlanması hedeflenmiştir. Evrensel rasyonaliteye dayanarak oluşturulan modern etik kodlama, ‘öteki’ ile ‘ben’ arasındaki doğal ilişkiyi, modern toplumsal düzen için yeniden düzenleyen ve böylece yapay hale getiren bir araç konumundadır.

Postmodernlik, Bauman tarafından, modernliğin bizi sürüklediği çıkmaz sokaklardan geriye çıkmamız anlamında ele alınmaktadır. Bauman’ın, ötekini ön plana çıkartan postmodern etik yaklaşımı, Lévinas’ın etik’inden gelmektedir ve şu ifadeler onun bakış açısını yansıtmaktadır:

“Postmodern bir etik, Ötekini bir komşu olarak, ele ve zihne yakın olarak, sürüldüğü hesaplı çıkarlar dünyasından ahlaki benliğin çekirdeğine yeniden kabul edecek bir etik; yakınlığın özerk ahlaki anlamını yeniden kuran bir etik; Ötekini ahlaki benliğin layık olduğu mevkie eriştiği süreçte çok önemli bir karakter olarak yeniden kuran bir etik olacaktır” (Bauman, 2011: 108).

Ötekini etik anlayışının odağına yerleştiren Bauman; Lévinas’ı takip etmeye devam eder. Lévinas’ın, ‘insanın insanlığı’nı ‘ötekiler için bir sorumluluk’ olarak tanımlamasına (Lévinas, 1987: 149) ve sorumluluğun insan birlikteliğinin esası olduğu inancına katılmaktadır ve bu sorumluluğun insanlar arasında yakınlık kurabildiğini düşünen Bauman; bunun ancak dışarıdan dayatmalar ile saptırılıp tahrip edilebileceğini; ancak postmodern etik’in bu olasılığı ortadan kaldırdığını öne sürmektedir. Her iki felsefeci de, insan varlığını birliktelik olmadan mümkün görmemekte, o halde ötekine karşı sorumluluğun, şartsız, hiçbir ön yargı ve bilgiye bağlı olmadığını ve bunlardan önce geldiğini düşünmektedir. Sorumlulukla kurulan yakınlık ötekini sadece bir *yüz* olarak tanımaktır (Tester, 2004: 145, vurgu orijinalinde mevcuttur).⁴

Denilebilir ki, sorumluluk insan varlığının özne olarak kurulmasıdır veya insan varlığının özne olarak kurulması sorumlulukla mümkündür. Böylece insanın özne olarak varoluşu sorumluluğa bağlanarak; çıkar, yarar hesapları, akılcı çözümler, baskılar gibi başka faktörlerce etkilenmemiş ve bozulmamış, en saf haldeki özneler arası ilişkinin temelini ahlak olduğu ortaya çıkmaktadır. Bauman, ahlakın toplumun bir ürünü olmadığını; toplumsal sürecin başlangıç noktası olduğunu ileri sürmektedir: “Ahlakın özü, ötekine karşı (zorunluluktan farklı) bir görev, her tür çıkar gözetiminden önce gelen bir görev olduğundan, ahlakın kökleri egemenlik ve kültür yapıları gibi toplumsal düzenlemelerin daha da altına uzanır” (Bauman, 1997: 231-232).

Bauman, ortaya koyduğu yeni etik anlayışın merkezine ötekini oturtuktan sonra, ötekine olan sorumluluğu insanlar arasındaki yakınlığa ve birlikteliğe, bir bakıma insanların toplumsallaşmasına bağlayarak postmodern etik’in temelini atmış görünmektedirler. Ontolojiden öncesine atıfla, hem varlık açısından hem de toplumsal açıdan kurucu bir role sahip olan bu ahlak anlayışı postmodern etik’in başlangıç noktasıdır.

Postmodern etikte, modern etikteki eylemi gerçekleştiren (‘ben’) merkezli anlayış terk edilerek, artık ‘öteki’, ahlaki kaygının odak noktası olmuştur. Bu perspektifte ahlak, Lévinas’a paralel bir şekilde, Bauman tarafından ‘ben’in ‘öteki’ne karşı duyduğu sorumluluk hissi olarak tanımlanmaktadır. Modern etik’in düzenleyici işlevi göz önünde

⁴ Lévinas, yüz yüze gelmede, konuşmada Ötekinin ayrıcalığını ve üstünlüğünü kabul etmek olarak içeriklendirdiği adaletin, Ötekinin –bir yüz olarak– talebi olduğunu ifade eder (Lévinas, 2011: 71-72, 294). Söz konusu tanıma bu bağlamda bir tanımayı ima etmektedir.

bulundurulduğunda, aslında ben ve öteki arasındaki ahlaki mesafenin açıldığı ortadadır. Ayrıca, düzen adına öteki, bir benliğe indirgenmeye çalışılarak ve aynılaştırılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla, modern etik felsefesinin dışlayıcı veya asimile edici anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Bauman'ın, modern etik'in ahlakilik iddiasını sorguladığı ve boşa çıkardığı postmodern yaklaşımı, bize, ahlakilik iddiasında bulunan uluslararası etik teorilerini sorgulamak ve onları eleştirmek için yeni bir fırsat penceresi açmaktadır. Bu bağlamda Bauman, modern etik'in teorik örgüsünde birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı, *rasyonel özne* ve *evrensellik* anlayışlarını işaret ederek, bunların neden olduğu ahlaki sınırlılıkları ve açmazların, uluslararası etikteki yansımalarını açıklayabilmemizi sağlayabilir.

4. SONUÇ

Bauman'ın gözünden baktığımızda, modern etik teoriler ve tabii ana akım uluslararası etik teoriler olan toplulukçuluk ve kozmopolitanizm de, ahlaki davranışı belirli bir rasyonalite çerçevesinde gerekçelendirerek benliğin davranış ve eylemlerini yönlendirmeyi hedeflemektedir. Böylelikle oluşan ve doğallıktan çok uzakta birer kurgu olan ahlaki normlar birey ve devlet başta olmak üzere siyasi birimleri yönlendirmektedirler. Sonuçta, belirli bir rasyonel çerçevede belirlenmiş, sadece bireysel veya kolektif çıkar odaklı davranışlar meşru görülür hale gelir. Dolayısıyla, postmodern etik'in ilişkilerin merkezine aldığı 'öteki' ve ona karşı sorumluluk kaybolmuştur. Halbuki, postmodern etik'te ahlak, akıldan önce gelir ve topluluğun başlangıç noktasıdır; asla sonucu değildir. Hatta, ancak ötekine karşı sorumluluk hissi insanlar arasındaki gerçek ahlaki birlikteliği kurabilir. Modern etik'in öngördüğü eylem ve davranışların, ötekine karşı sorumluluğu taşıyıp taşımadığını sorgulayan Bauman, getirmiş olduğu eleştirel yaklaşımıyla, modern etik yaklaşımların ahlaki bir krizin içinde olduklarını göstermektedir.

Bauman diğer postmodern/postyapısalcı düşünürlerden farklı olarak; modernitenin bir ürünü olan ve bir tasarım olan modern etik'in, modernite öncesinden gelen bütün doğal ilişkileri değişime uğratarak, nasıl 'ben' ile 'öteki' arasındaki ahlaki mesafeyi açtığını ve sorumluluk hissini bastırıldığını ortaya koymaktadır. Bauman'ın modern harekete yönelttiği bu köklü ve çarpıcı eleştiri, modern etik anlayış içinde kalarak ahlakın başarılamayacağını göstermektedir. O, öteki için var olan bir sosyal ve siyasal fikirden önce, doğal ahlaki ilişkileri bastıran ve manüple eden modern etik'in bunu nasıl başardığının anlaşılması gerektiğini düşünmektedir. Bauman'ı modern etik'in gerekçelendirme ve yararlılıkla ilgili varsayımlarını reddetmeye yönelten bu nokta, onu postmodern/postyapısalcı düşüncenin en ileri noktasına taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla, Bauman'ın postmodern etik'i, modern uluslararası etik teorilerin de aynı ahlaki kriz içinde yaşadıklarını işaret etmektedir. Çünkü,

benliğe dönük yarar hesaplamaları ve kaygılar dış politika kararlarının ve yaklaşımlarının en önemli paradigmaları olarak karşımızda durdukları için, ben ve öteki arasındaki ayırımın belki de en keskin yapıldığı teoriler uluslararası etikte görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Zygmunt (2011), *Postmodern Etik*, Alev Türker (Çev.), 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (1997), *Modernite ve Holocaust*, Suha Sertabiboğlu (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Benn, Piers (2001), *Ethics*, London: University College London Press.
- Best, Steven ve Kellner, Douglas (1997), *The Postmodern Turn*, New York: Guilford Press.
- Booth, Ken; Dunne, Tim ve Cox, Michael (2000), "How might We Live? Global Ethics in a New Century", *Review of International Studies*, Vol. 26, pp. 1-28.
- Brassett, James ve Bulley, Dan (2007), "Ethics in World Politics: Cosmopolitanism and Beyond?", *International Politics*, Vol. 44, pp. 1-18.
- Brock, Gillian (2009), *Global Justice: A Cosmopolitan Account*, New York: Oxford University Press.
- Buzan, Barry (2004), *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, New York: Cambridge University Press.
- Chowdhry, Geeta ve Nair, Shaila (2002), "Introduction: Power in a Postcolonial World: Race, Gender and Class in International Relations", pp. 1-32, Chowdhry, Geeta ve Nair, Shaila (Ed.), *Power, Postcolonialism and International Relations: Reading Race, Class and Gender* içinde, London: Routledge.
- Gilpin, Robert G. (1984), "The Richness of the Tradition of Political Realism", *International Organization*, Vol. 38, No. 2, pp. 287-304.
- Kagan, Shelly (1998), *Normative Ethics*, Colorado: Westview Press.
- Kant, Immanuel (2006), *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, Translated by Mary Gregor, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lawler, Peter (2008), "The Ethics of Postmodernism", pp. 378-390, Reus-Smith, Christian ve Snidal, Duncan (Ed.), *The Oxford Handbook of International Relations* içinde, New York: Oxford University Press.

- Lévinas, Emmanuel (1987), *Collected Philosophical Papers*, Alphonso Lingis (Çev.), Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Lévinas, Emmanuel (2011), *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*, Alphonso Lingis (Çev.), Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Odyseos, Louiza (2003), “On the Way to Global Ethics? Cosmopolitanism, ‘Ethical’ Selfhood and Otherness”, *European Journal of Political Theory*, Vol. 2, No. 2, pp. 183-207.
- Pogge, Thomas W. (2007), “Cosmopolitanism”, pp. 312-331, Robert E. Goodin, Philip Pettit ve Thomas Pogge (Ed.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Second Edition, Vol. I, Part I içinde, Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Pogge, Thomas W. (1992), “Cosmopolitanism and Sovereignty”, *Ethics*, Vol. 103, No. 1, pp. 48-75.
- Popke, E. Jeffrey (2003), “Poststructuralist Ethics: Subjectivity, Responsibility and the Space of Community”, *Progress in Human Geography*, Vol. 27, No. 3, pp. 298-316.
- Robinson, Fiona (2006), “Methods of Feminist Normative Theory: A Practical Ethic of Care for International Relations”, pp. 222-240, Brooke A. Ackerly, Maria Stern ve Jacqui True (Ed.), *Feminist Methodologies for International Relations* içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shapcott, Richard (2010), *International Ethics: A Critical Introduction*, Cornwall: Polity Press.
- Shapcott, Richard (2001), *Justice, Community and Dialogue in International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Spinello, Richard A. (2005), “Deontological Ethics”, pp.367-369, John K. Roth (Ed.), *Ethics*, Encyclopedia - Volume I, Revised Edition içinde, USA: Salem Press Inc.
- Sylvester, Christine (2002), *Feminist International Relations: An Unfinished Journey*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Şaylan, Gencay (1999), *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tester, Keith (2004), *The Social Thought of Zygmunt Bauman*, Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Vanhoozer, Kevin J. (2003), “Theology and The Condition of Postmodernity: A Report on Knowledge (of God)”, pp. 3-25, Kevin J. Vanhoozer (Ed.), *The Cambridge Companion to Postmodern Theology* içinde, New York: Cambridge University Press.

- Wohlforth, William C. (2008), "Realism", pp. 131-149, Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (Ed.), *The Oxford Handbook of International Relations* içinde, New York: Oxford University Press Inc.
- Wood, Allen W. (2008), *Kantian Ethics*, New York: Cambridge University Press.